

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

БЕЙЛІС Наталія Василівна

УДК 37.091.33:811.112.2:373.5(477)“19/20”(043)

**РОЗВИТОК НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ОСВІТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
ШКОЛАХ УКРАЇНИ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Науковий керівник –

доктор педагогічних наук, професор
Кучерявий Олександр Георгійович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, провідний науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної освіти (м. Київ).

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Матвієнко Ольга Василівна,
Київський національний лінгвістичний університет завідувач кафедри психології, педагогіки та фізичного виховання (м. Київ);

кандидат педагогічних наук, доцент
Петрукович Світлана Вікторівна,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, доцент кафедри німецької мови (м. Ніжин).

Захист відбудеться 23 вересня 2020 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.ipood.com.ua та у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9.

Автореферат розіслано 22 серпня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. І. Сотська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах поглиблення світових глобалізаційних процесів та прагнення національної освітньої системи інтегруватися в європейський освітній і культурний простір суттєво посилюється вимога до якості вивчення іноземних мов у закладах загальної середньої освіти як засобу міжкультурного, ділового та особистого спілкування. Цей процес є одним із актуальних завдань державного рівня, вимагає перегляду, переосмислення, узагальнення та врахування кращого історичного досвіду розвитку іншомовної освіти, зокрема німецькомовної, за умови осучаснення цілей, змісту і технологій.

Своєрідною дорожньою картою євроінтеграційного поступу щодо оновлення іншомовної освіти є міжнародні й національні законодавчі та нормативно-правові документи, зокрема: Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти та ратифіковані Україною у 2003 році документи з них (Common European Framework for Languages); закони України «Про засади державної мовної політики» (2012 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.); Концепція «Нова українська школа» (2016 р.) тощо.

Результати аналізу історичної генези німецькомовної освіти в Україні у період з 1991 по 2018 рр. свідчать про наявність кореляції між підвищенням її якості та оновленням цілей, змісту й методик навчання німецької мови. Такі зміни детермінувалися не тільки певними нормативними документами, але й практикою вдосконалення державного освітнього стандарту іноземних мов, створенням осучаснених підручників німецької мови, підвищенням рівня підготовленості вчителів до виконання професійних функцій, впровадженню результатів наукових досліджень українських учених у царині модернізації іншомовної освіти.

Окремі аспекти розвитку іншомовної освіти досліджено вітчизняними вченими: модернізація змісту освіти (О. Бігіч, Н. Бражник, Ю. Гончарук, Л. Биркун, Л. Кравчук, Р. Мартинова, О. Пасічник, В. Плахотник, І. Романов та ін.), зокрема – німецькомовної (Н. Басай, Т. Білоусова, Г. Гоголева, С. Сотнікова, О. Палій та ін.); оновлення технологій і методик викладання німецької мови (Т. Калинюк, І. Корейба, І. Ференчук-Піонтковська та ін.); забезпечення багатомовності освіти (Н. Зайцева, Н. Нікольська, С. Ситняківська, Л. Цвяк, С. Чорна, Н. Шумарова та ін.). У Європі проблемам багатомовної освіти учнів приділяли увагу К. Бейкер (C. Baker), Ж. Конте (J. Conte), Д. Мур (D. Moor), Ж. Зарат (G. Zarate), Н. Хорнбергер (N. Hornberger) та ін.

Водночас розвиток в Україні німецькомовної освіти в досліджуваний період, визначення його тенденцій і перспектив розвитку у контексті євроінтеграційних процесів не були предметом окремого педагогічного дослідження.

На основі аналізу визначеної джерельної бази дослідження і сучасної практики організації процесу вивчення німецької мови у закладах загальної середньої освіти України виявлено такі суперечності, зокрема між:

- об'єктивною потребою у вивченні історичного досвіду з розвитку німецькомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України задля використання його конструктивних ідей і недостатнім рівнем цілісного аналізу й наукового узагальнення такого досвіду в педагогічній науці і практиці;
- зрослими вимогами до якості шкільної іншомовної освіти в умовах євроінтеграційних процесів і застарілістю змісту, методів, організаційних форм навчання німецької мови в закладах загальної середньої освіти України;
- освітньо-розвивальними можливостями інтеріоризації кращого педагогічного досвіду учителів німецької мови в означений історичний період та фрагментарністю його використання.

Отже, недостатня розробленість обраної проблеми, її актуальність для вирішення практичних завдань німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах зумовили вибір теми дослідження **«Розвиток німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки, фізичної культури та управління освітою Донецького національного університету імені Василя Стуса (РК № 0117U006014). Тема дисертації затверджена вченою радою Донецького національного університету (протокол № 5 від 26 лютого 2016 року) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 29 січня 2019 року).

Об'єкт дослідження: німецькомовна освіта в загальноосвітніх школах України.

Предмет дослідження: зміст, організаційні форми, методи, тенденції й перспективи розвитку німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України (в кінці ХХ – на початку ХХІ століття).

Мета дослідження: здійснити цілісний аналіз німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в досліджуваній період задля визначення тенденцій та перспектив її подальшого розвитку.

Відповідно до об'єкта, предмета і мети визначені такі **завдання дослідження:**

- 1) визначити та систематизувати джерельну базу дослідження;
- 2) обґрунтувати періодизацію розвитку німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття;
- 3) схарактеризувати зміст, організаційні форми і методи німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в період з 1991 по 2018 роки задля моделювання її подальшого розвитку;
- 4) виявити тенденції розвитку німецькомовної освіти в Україні в досліджуваній період;

5) визначити перспективи подальшого розвитку національної німецькомовної освіти.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія наукового пізнання, концептуальні положення про єдність історичного, діалектичного і логічного в дослідженні освітніх явищ і процесів, філософські ідеї щодо їх взаємовпливу; аксіологічний, системний, культурологічний, особистісно-діяльнісний, міждисциплінарний, компетентнісний та комунікативний підходи до аналізу предмета дослідження; ідеї гуманізації та гуманітаризації системи освіти.

Теоретичною основою дослідження є: положення і висновки сучасної філософії і теорії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало та ін.); теорія особистісно орієнтованого навчання і виховання (І. Бех, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Пехота, та ін.); концептуальні ідеї методології сучасної історії педагогіки (О. Аніщенко, Л. Ваховський, Н. Гупан, В. Курило, Л. Наточий, О. Сухомлинська, С. Золотухіна, О. Черкасов та ін.); теорія розвитку загальної середньої освіти засобами формування особистості педагога-майстра (Л. Крамущенко, І. Кривонос, О. Лавріненко, М. Лещенко, А. Макаренко, М. Солдатенко, В. Сухомлинський, Н. Тарасевич, Л. Хомич та ін.); українознавчі теоретичні засади національної освіти (Г. Васянович, М. Вовк, В. Куєвда, М. Стельмахович, Г. Філіпчук та ін.); ідеї використання етнокультурного підґрунтя в цілях підвищення якості вивчення учнями іноземної мови (Ф. Асанова, Л. Білас, Л. Маєвська та ін.); теоретичні положення щодо стратегії поступу середньої освіти у країнах Європейського Союзу, її тенденцій розвитку як багатомовної (О. Матвієнко, О. Першукова), особливості освіти і науки Німеччини (С. Павлюк, О. Сулима та ін.); дидактичні моделі змісту іншомовної освіти (Р. Мартинова, В. Мартинюк, Т. Литньова); положення щодо сутності іншомовної комунікативної компетентності (С. Баришнікова, С. Ніколаєва, О. Тинкалюк, Ю. Федоренко та ін.), методики формування німецькомовної компетентності у майбутніх учителів (Л. Кожедуб, І. Корейба, І. Ференчук-Піонтковська та ін.).

Методи дослідження: *теоретичні:* систематизація і класифікація, теоретичні аналіз і синтез, зокрема аналіз матеріалів державних архівів, нормативної документації в галузі освіти і наукової літератури (з метою визначення цільових, змістовно-процесуальних та технолого-методичних особливостей поступу національної німецькомовної освіти у визначених періодах); проблемно-генетичний і хронологічно-проблемний (для ретроспективного й історично послідовного окреслення і висвітлення проблем поступового переходу української і німецькомовної освіти на новий рівень якості); конкретно-історичний (при обґрунтуванні періодів розвитку німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття); *прогностичні:* моделювання та прогнозування (розроблення прогностичної моделі розвитку німецькомовної освіти, виявленні тенденцій і перспектив цього процесу); *емпіричні:* опитування, спостереження, збирання дослідницького матеріалу за результатами джерелознавчих та історіографічних розвідок (з метою виявлення стану розвитку німецькомовної

освіти в загальноосвітніх школах у конкретні періоди, особливостей регіональної політики щодо цієї освітньої галузі).

Джерельну базу дослідження становлять:

– *національні і зарубіжні законодавчі та нормативно-правові документи* (Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти і ратифіковані Україною галузеві документи з неї (2003 р.); закони України: «Про освіту» (1991 р.; 2017 р.); «Про засади державної мовної політики» (2012 р.); Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.); Концепція викладання іноземних мов в Україні (1996 р.); Концепція мовної освіти (2004 р.); Концепція державної мовної політики в Україні (2010 р.); Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1996 р.); «Зібрання постанов уряду України» (1991–1996 рр.); міжурядова Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина (1993 р.); «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України» (1996 р.); Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану міжнародних і всеукраїнських очно-заочних масових заходів з дітьми та учнівською молоддю» (2010 р.); Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.), Листи і Додатки до них Міністерства освіти і науки України);

– *документальні архівні матеріали з фондів* (Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, ф. 166 «Міністерство освіти України» (опис № 18, справи: № 96, № 271); Державного архіву Вінницької області, фонд Р 4897 «Управління освіти Вінницької обласної державної адміністрації» (опис № 7, справи: № 3063, № 3255, № 3355, № 3431); Державного архіву Київської області, фонд Р 5638 «Управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації» (опис №1, справи: № 9; № 11; № 19; № 20);

– *джерела наукової інформації* (результати наукового дослідження щодо особливостей розвитку іншомовної освіти, зокрема німецькомовної, відображено в дисертаціях, авторефератах, монографії, наукових статтях тощо);

– *матеріали періодичних видань, навчальна та науково-методична література* (журнали і газети, що висвітлювали перебіг німецькомовного процесу, перспективи його розвитку та досвід кращих учителів німецької мови; затверджені на державному рівні програми вивчення іноземної мови; навчальна література: підручники і навчальні посібники з німецької мови; методична література тощо);

– *Інтернет-ресурси* (електронні версії бібліографічних баз даних та друкованих видань, а також сайти органів державної влади, на сторінках яких розміщені зібрання наказів, нормативно-правових актів, Концепцій та інших державних документів тощо).

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець ХХ – початок ХХІ століття. Нижньою межею вважаємо 1991 рік – проголошення Україною державної незалежності, що зумовило зміни в суспільно-політичному житті країни та спричинило реформування освітньої системи, зокрема шкільної іншомовної освіти. Визначення цієї межі обумовлено появою перших

законодавчих актів про освіту, зокрема «Закону про освіту» (1991 р.), у якому і відображалася потреба в багатомовності освітнього процесу, поваги між націями і народами.

Верхня хронологічна межа визначається 2018 роком, який на державному рівні оголошено Роком німецької мови в Україні та Роком української мови у Німеччині (рішення Міністрів закордонних справ України та Німеччини «Про проведення Українсько-німецького року мов для зміцнення взаєморозуміння та дружби, а також співпраці між двома країнами у культурно-освітній сфері» у рамках популяризації вивчення німецької мови в Україні).

Організація дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2015-2020 років та охоплювало три етапи.

На першому – *пошуково-аналітичному* – етапі дослідження (2015-2016 рр.) здійснювався теоретичний і конкретно-історичний аналіз обраної проблеми, розроблявся категорійний апарат наукового пошуку і його програма; опрацьовувалися науково-педагогічні джерела, законодавчі акти із питань розвитку освіти, зокрема іншомовної в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, архівні документи і матеріали, періодичні видання, збирався фактологічний матеріал щодо змін у іншомовній освітній галузі.

Другий – *теоретико-концептуальний* – етап (2017-2018 рр.) передбачав проектування прогностичної моделі розвитку німецькомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України, виявлення її характеристики й тенденцій.

На третьому – *підсумково-узагальнювальному* – етапі (2019-2020 рр.) визначалися перспективи розвитку національної німецькомовної освітньої галузі, систематизувалися результати дослідження, здійснювалася їх апробація, формулювалися загальні висновки та рекомендації.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

вперше в українській педагогічній науці здійснено цілісний аналіз розвитку німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття; на основі визначених критеріїв (гуманістична спрямованість німецькомовної освіти; дидактичне і методичне забезпечення особистісно орієнтованого характеру навчально-виховного процесу; демократичність управління німецькомовною освітою в Україні; зв'язок німецькомовної освіти з українською і німецькою культурами) обґрунтовано періодизацію розвитку національної німецькомовної освіти досліджуваного періоду: I період (1991-1999 рр.) – культивування в освіті ідей гуманізації і гуманітаризації національної німецькомовної освіти на державному і регіональному рівнях; II період (2000-2009 рр.) – концептуалізація іншомовної освіти на основі Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, зародження практики особистісно орієнтованого німецькомовного навчання в загальноосвітніх школах України; III період (2010-2018 рр.) – подальший розвиток практики опанування учнями цінностями національної і німецької культур в євроінтеграційному вимірі їх єдності й на особистісному рівні; подано авторське визначення базових понять дослідження «національна

німецькомовна освіта в загальноосвітніх школах»; «німецькомовна компетентність учнів»; визначено структуру німецькомовної компетентності учнів (ціннісно-мотиваційний, німецькознавчий, соціолінгвістичний, дослідницький, стратегічно-комунікативний компоненти); виявлено тенденції розвитку німецькомовної освіти в національних загальноосвітніх школах: фундаменталізації її змісту; оновлення методики вивчення німецької мови; модернізації засобів іншомовної освіти; розроблено прогностичну модель розвитку німецькомовної освіти у закладах загальної середньої освіти України; запропоновано прогностичне бачення розвитку німецькомовної освіти в Україні на загальнодержавному, інституційному, особистісному рівнях; введено до наукового обігу 10 архівних джерел, з-поміж яких 8 – маловідомих; *удосконалено* підходи до оновлення змісту німецької мови на етнокультурному підґрунті; *подальшого розвитку набули* положення щодо розвитку національної іншомовної освіти; положення щодо деструктивних факторів оволодіння українськими учнями німецькою культурою в загальноосвітніх школах України, забезпечення особистісно орієнтованого характеру методики вивчення німецької мови.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення й висновки, фактичний історико-педагогічний матеріал та методичні рекомендації «Рекомендації щодо розвитку німецькомовної освіти України в закладах загальної середньої освіти: прогностичний і методичний аспекти», «Методичне забезпечення викладання німецької мови в закладах загальної середньої освіти» можуть бути використані для підвищення якості підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів у закладах вищої та післядипломної педагогічної освіти, у підготовці її навчально-методичного забезпечення; у подальших наукових пошуках дослідників у галузі історії педагогіки.

Матеріали дисертації щодо діяльності в Україні учнівських таборів з практичним застосуванням німецької мови мають потенціал для практичного використання у національній системі формальної та неформальної освіти.

Наукові положення дисертаційного дослідження впроваджено в навчально-виховний процес комунального закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 26 Вінницької міської ради (довідка № 33 від 31 січня 2020 року), Васильківського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний заклад» № 4 (довідка № 8 від 02 лютого 2020 року), Васильківського навчально-виховного комплексу «Гімназія – загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 8» (довідка № 34 від 03 лютого 2020 року), Васильківського академічного ліцею «Успіх» Васильківської міської ради Київської області (довідка № 27 від 03 лютого 2020 року).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювались на наукових конференціях різного рівня: *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Актуальні проблеми психологічної теорії та практики» (Вінниця, 2018); «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)» (Львів, 2018); «Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика» (Київ, 2018); «Професіоналізм

педагога в умовах освітніх інновацій» (Слов'янськ, 2018); «Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика» (Одеса, 2019); «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2019); «Розвиток професіоналізму сучасного педагога в пост класичній парадигмі» (Черкаси, 2019); «Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні» (Львів, 2019); «Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі» (Київ, 2019); International scientific and practical conference «Psychology and pedagogy as sciences of formation and development of modern personality» (Влоцлавек, Польща, 2019); *Всеукраїнській науково-практичній конференції* «Досягнення сучасної психологічної науки та практики» (Вінниця, 2019); *міжнародних педагогічно-мистецьких читаннях пам'яті проф. О. П. Рудницької* «Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття» (Київ, 2017); *науковій конференції* професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2017–2018 рр. (Вінниця, 2019).

Публікації. Результати дослідження відображено у 23 публікаціях, з-поміж яких: 7 статей у наукових фахових виданнях України (у тому числі 6 – у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз (Index Copernicus)); 2 методичні рекомендації; 14 публікацій у збірниках наукових праць та матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською, англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (345 найменувань, з них – 10 архівні документи), 19 додатків. Загальний обсяг дисертації – 392 сторінок, основний зміст – 177 сторінок. У праці подано 10 таблиць та 7 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми наукового пошуку, визначено його об'єкт, предмет, мету і завдання, представлено теоретико-методологічну основу і методи дослідження, наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, висвітлено їх апробацію і впровадження, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади розвитку німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття»** – розглянуто джерельну базу визначення сутнісних характеристик розвитку німецькомовної загальної середньої освіти в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ століття), обґрунтовано його періодизацію, розкрито структуру феномену німецькомовної компетентності учнів та стан її сформованості.

Відмічаючи факт неоднорідності джерельної бази, були здійснені конкретизація і описання таких її структурних компонентів: *нормативно-правового* (національні і зарубіжні законодавчі та нормативно-правові

документи: Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти і ратифіковані Україною галузеві документи з неї (2003 р.); закони України у галузі освіти (1991-2018 рр.); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.); Концепція викладання іноземних мов в Україні (1996 р.); Концепція мовної освіти (2004 р.); Концепція державної мовної політики в Україні (2010 р.); Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1996 р.); накази, постанови Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України тощо); *архівно-документального* (документальні архівні матеріали з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Вінницької області, Державного архіву Київської області щодо функціонування загальноосвітніх шкіл, в яких вивчалася німецька мова (чисельність учнів, кількісний склад педагогічних працівників, керівників шкіл, заступників тощо); *науково-результативного* (джерела наукової інформації щодо особливостей розвитку німецькомовної освіти в досліджуваному періоді (монографії, дисертації, збірники наукових праць, матеріали конференцій тощо); *програмно-змістового* (навчально-методичне забезпечення вивчення іноземної мови: програми, підручники, навчальні посібники із німецької мови тощо); *науково-публіцистичного* (матеріали періодичних видань, Інтернет-ресурси: журнали, газети, що висвітлювали перебіг німецькомовного процесу, перспективи його розвитку та досвід кращих учителів німецької мови, електронні версії бібліографічних баз даних та друкованих видань).

При обґрунтуванні періодизації розвитку німецькомовної освіти в загальноосвітніх закладах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття реалізувалася ключова ідея щодо віднесення певних періодів до особливостей зміни ціннісно-ідеологічних основ змісту, форм і методів здійснення німецькомовного освітнього процесу. Розв'язання цього завдання здійснювалося на підґрунті теоретичних положень українських науковців (Я. Бурлака, Н. Гупан, В. Курило, Л. Наточий, О. Сухомлинська та ін.), якими розкрито сутність понять: «доба», «періодизація», «функції періодизації», «період», «етап», «суб'єкт періодизації» тощо.

Обґрунтування періодизації здійснено в розділі на підґрунті визначення таких її критеріїв: гуманістична спрямованість німецькомовної освіти; дидактичне і методичне забезпечення особистісно орієнтованого характеру навчально-виховного процесу; демократичність управління німецькомовною освітою в Україні; зв'язок німецькомовної освіти з українською і німецькою культурами.

Встановлені три періоди розвитку національної німецькомовної освіти: I період (1991-1999 рр.) – культивування в освіті ідей гуманізації і гуманітаризації національної німецькомовної освіти на державному і регіональному рівнях – включення німецької мови до базового навчального плану, поява разом з традиційним уроком групової форми організації навчання з поглибленим вивченням іноземних мов та фрагментарне використання методів диференційованого навчання з орієнтацією на професію чи вступ до закладу вищої освіти; II період (2000-2009 рр.) – концептуалізація іншомовної

освіти на основі Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, зародження практики особистісно орієнтовного німецькомовного навчання в загальноосвітніх школах України – оновлення змісту німецькомовної освіти згідно з Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти (2003 р.), Концепцією навчання другої іноземної мови в загальноосвітніх закладах України (2005 р.), Концепцією навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі (2007 р.); започаткування вивчення на їх основі другої іноземної мови (розроблення і реалізація навчальних програм з вивчення учнями одночасно двох іноземних мов – англійської і німецької; побудова методики навчання німецької мови як другої іноземної за принципом контрастного навчання); III період (2010-2018 рр.) – подальший розвиток практики опанування учнями цінностями національної і німецької культур в євроінтеграційному вимірі в їх єдності й на особистісному рівні – формування в педагогів досвіду гуманної взаємодії з учнями на основі опанування цінностями культур українського і німецького народів; перетворення німецькомовної освіти в ефективний засіб реалізації державного освітнього курсу на багатомовність; поширення інноваційних форм і методів навчання комунікативного спрямування, нових форм нестандартних уроків (урок занурення в цінності німецької культури, урок-казка, урок-подорож, урок-конкурс), активізація позакласної роботи з урахуванням цінностей української і німецької культур.

У розділі подається авторське визначення понять «національна німецькомовна освіта в загальноосвітніх школах» та «німецькомовна компетентність учнів».

Національна німецькомовна освіта в загальноосвітніх школах – це соціальне явище і спосіб забезпечення одержаних молодим поколінням у спадщину цінностей культури німецького народу, соціалізаційний процес духовного (націєкультурний і німецькокультурний виміри) формування і розвитку особистості учня, свідомо спрямований на історично обумовлену в суспільній свідомості еталонну модель діалогу іншомовних культур в умовах європейської інтеграції України та її курсу на багатомовність.

Німецькомовна компетентність учнів розглядається як цільовий орієнтир розвитку німецькомовної освіти в досліджуваній період і є інтегральним поняттям, сукупністю здатностей особистості учня зі спрямованістю на цінності німецької мови і культури опанувати ними на самоцінному рівні в освітньому і самоосвітньому процесах, здійснювати науковий пошук значущих для ведення діалогу української і німецької культур цінностей, реалізовувати стратегічні цілі гуманної комунікації в німецькомовному діалозі, оцінювати та застосовувати результати досягнення відповідних проміжних цілей на практиці. Структурними компонентами якої є: ціннісно-самотиваційний (спрямованість на цінності німецької й української культур); німецькознавчий (пізнання культури земель Німеччини); соціолінгвістичний (опанування граматичними формами німецької мови); дослідницький (ведення діалогу культур з представниками німецького народу); стратегічна-комунікативний (реалізація стратегічних цілей комунікацій у німецькомовному діалозі).

У другому розділі – «Зміст, організаційні форми і методи німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття: прогнозування розвитку» – розкрито особливості динаміки змісту, організаційних формах і методів німецькомовної освіти в національних загальноосвітніх школах як підґрунтя для моделювання її випереджувального поступу, визначено тенденції і деструктивні фактори розвитку німецькомовної освітньої галузі.

Проведений аналіз змісту, організаційних форм і методів німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в досліджуваній період показав насамперед таке: крім традиційного уроку в освітній практиці поступово укорінювалися групова форма організації навчання та організація навчання учнів у класах з поглибленим вивченням іноземних мов; практикувалися такі різновиди нетрадиційних уроків як урок-вікторина, урок-естафета та урок-дослідження тощо; удосконалення методики навчання німецької мови пов'язувалося з використанням методів диференційованого навчання та ігрових методів (фонетичних, граматичних, лексичних, рольових); в авангарді інноваційних методів комунікативної взаємодії вчителя і учнів, зокрема в ІІІ періоді, знаходилася цілісна сукупність інтерактивних способів німецькомовної комунікації, методів організації уроків на основі ІКТ та методів стимулювання творчої діяльності учнів.

Було виявлено недоліки існуючої моделі німецькомовної освіти, а саме: необґрунтованість принципів випереджувального характеру розвитку німецькомовної освіти; відсутність цілісного уявлення про її зміст як носія етнокультурного потенціалу (аспекти української і німецької культур); однобічний характер методик навчання німецької мови, переважання декларативності в питаннях їх особистісно-розвивальної спрямованості; відсутність в управлінні цією галуззю акценту на діагностику причин, що породжують виникнення труднощів у її поступі.

Вирішення завдань щодо визначення перспектив подальшого розвитку національної німецькомовної освіти в закладах загальної середньої освіти, основних тенденцій цього процесу вимагали його моделювання, яке здійснено на теоретико-методологічному підґрунті.

Прогностична модель розвитку німецькомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України охоплює взаємопов'язані структурні компоненти: цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, технологічно-методичний і результативний.

Провідна функція цільового компонента – забезпечення спрямованості системи німецькомовної освіти в нові якісні стани її змісту, технологій і методик. Головна функція теоретико-методологічного блоку – культивування оптимального методологічного фундаменту і принципів, зорієнтованих на випереджувальний розвиток німецькомовної освіти (системності інноваційного пошуку вчителя; цілісності занурення учнів у цінності німецької та української культур; зв'язку німецькомовної освіти з практичною діяльністю учнів і національно значущими програмами поступу країни; свідомої активності учнів у опануванні німецькомовною компетентністю й елементами досвіду

культуростворчості). Розкриття прогностичного варіанту модернізації змісту німецькомовної освіти на культуроцентриській і дитиноцентриській основах – головна функція змістового блоку. Чільне місце серед функцій технологічно-методичного компонента моделі займає презентація основних завдань оновлення технологій і методик німецькомовної освіти. Функція результативного компонента полягає у фіксації оцінки рівня досягнення поставлених відповідних цілей: наявності фактів збагачення ціннісно-змістового і ціннісно-смыслового потенціалу німецькомовної освіти, оновлення її технологій, методик і практики на гуманній особистісно-розвивальній основі.

Підґрунтя для визначення тенденцій розвитку національної німецькомовної освіти – знання про сутність і логіку її розвитку, основні способи їх визначення – педагогічне проектування і педагогічне прогнозування на основі осмислення результатів теоретичного аналізу і синтезу специфіки поступу цієї освітньої галузі в конкретні його періоди. У своїй цілісній сукупності всі три групи тенденцій віддзеркалюють стратегію оновлення цілей, змісту і технологій німецькомовної освіти: перша група тенденцій – до фундаменталізації змісту вивчення німецької мови в навчальних планах і програмах; друга група – до оновлення методики вивчення німецької мови; третя група – до модернізації засобів іншомовної освіти.

До першої групи тенденцій відносяться такі: підвищення значення цінностей німецької культури; підвищення рівня варіативності підручників, посібників і навчальних комплексів; поглиблення інтеграції цінностей української й німецької культур; орієнтація цінностей змісту іншомовної освіти на особистість; розширення змісту німецькомовної освіти за рахунок екологічної, громадянської, валеологічної і ринкової складових.

До тенденцій щодо оновлення методики вивчення німецької мови увійшли: зростання іншомовної комунікативної компетентності учня в системі інноваційних методів навчання та гуманізація методики вивчення німецької мови.

До провідних тенденції третьої групи відносяться такі: розширення використання інформаційно-комунікативних технологій; підпорядкування засобів німецькомовної освіти ідеї діалогу німецької і української культур; поєднання засобів тестового й інших видів оцінювання навчальних досягнень учнів з німецької мови.

Визначено деструктивні чинники розвитку національної німецькомовної освіти зовнішнього і внутрішнього планів. Встановлено, що головними чинниками зовнішнього характеру є: російська агресія на території України, інформаційна війна, активізація міграційних процесів у світі й країні, невисокий рівень іноземних інвестицій в економіку, культуру і освіту нашої держави.

У сукупності внутрішніх деструктивних чинників основними є: поступова втрата німецькою мовою після Другої світової війни статусу однієї з пріоритетних мов; відсутність достатнього вибору німецькомовної літератури (передусім підручників і навчальних посібників як за часів радянської України, так і в період її незалежності); недофінансування освіти й культури; тенденція

до скорочення ставок викладачів німецької мови, годин для її викладання; недостатній рівень якості підготовки вчителів німецької мови у вищій школі; недооцінка в суспільстві ролі і значення мовних стратегій в освіті, курсу на її багатомовність; наявність огріхів в управлінні іншомовною освітньою галуззю; низький ступінь готовності суспільства до ведення діалогу культур з представниками німецького народу та ін.

Усі зовнішні і внутрішні чинники пов'язані між собою і є залежними від особливостей життєдіяльності громадян і функціонування освітньої системи в конкретний історичний період.

У третьому розділі – **«Перспективи розвитку німецькомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України»** – визначено й схарактеризовано цілісну сукупність перспектив оновлення змісту навчання німецької мови, методик її викладання, розкрито рекомендації щодо впровадження результатів дослідження в практику за напрямками: на загальнодержавному, інституційному, особистісному рівнях.

Доведено, що провідним складником у практиці вивчення учнями німецької мови як найбільш перспективним стає етнокультурний компонент, який охоплює не тільки етнокультурні цінності німецького народу, але й цінності національної етнокультури, що повинні враховуватися в змісті німецькомовної освіти.

Відповідно цінності культури стануть основою розкриття й поглиблення таких компонентів змісту німецькомовної освіти, як знання і способи діяльності, досвід творчої діяльності на уроках та позаурочний час. Нагальною потребою є формування в учнів досвіду емоційно-вольового ставлення до цінностей української і німецької культур та досвіду гуманного спілкування німецькою мовою.

У цьому аспекті, зокрема, запропоновано комплекс нових способів діяльності в змісті німецькомовної освіти: 1) *сукупність умінь* (бачити спільне і відмінне в німецькій та українській мовах і культурах, активно використовувати мовленнєво етноорієнтовані німецькомовні одиниці, демонструвати в діалозі поважне ставлення до мовного колориту німецького народу, аргументувати в ситуації комунікативної взаємодії фактами історії розвитку цінностей німецької етнокультури, самоформувати готовність до оволодіння німецькою культурою тощо; 2) *сукупність навичок* (пошук національно-культурної специфіки мовленнєвої поведінки людей, звичаїв, норм, правил і стереотипів німців; сприяння та осмислення висловлювань у культурному вимірі на рівні самоцінних знань; цінування української культури в процесі оволодіння німецькою мовою).

Розроблено авторську схему основних вимог до добору вчителем матеріалу етнокультурного змісту для використання на уроках німецької мови (наповненість країнознавчими особливостями, колоритом культур окремих земель Німеччини; жанрова різноплановість; історична об'єктивність та науковість інформації тощо). Розкрито специфіку створення в закладі освіти етнокультурного середовища засобами аксіологічного потенціалу культур німецького і українського народів.

Приділено увагу потребі вчителів німецької мови в інноваційних методиках її викладання, методах, які сприяють забезпеченню повороту свідомості особистості учня на своє «Я». У цьому контексті актуалізується перспективне завдання щодо підвищення цілісної активності учня як базової якості, значущої для його самореалізації, формування якої здійснюється в умовах вибору педагогами пріоритетних особистісно-розвивальних методик. У раціогуманістичній перспективі ними повинні стати методики формування в учнів мотивів активності в оволодінні цінностями німецької культури, забезпечення емоційного переживання й осмислення ними її цінностей. Важливе місце слід відводити й методикам стимулювання процесу опанування учнями відповідними цінностями на особистісному рівні, їх самовдосконалення в освітньому й неформальному середовищах.

Рекомендовано впроваджувати в практику отримані результати дослідження на загальнодержавному, інституційному, особистісному рівнях.

На загальнодержавному рівні пропонується законодавче врегулювати мовну політику; розробити проект «Закону України про іншомовну освіту», національного стандарту німецькомовної освіти; підготувати цільові програми забезпечення інноваційної діяльності вчителя німецької мови; надати можливості для розвитку неформальної німецькомовної освіти молоді з урахуванням цінностей німецької і української етнокультур.

На інституційному рівні – оновити зміст німецькомовної освіти на міжкультурних і особистісно розвивальних засадах; розробити інноваційні освітні технології й методики на гуманній особистісно-орієнтованій основі; забезпечити допомогу і методичну підтримку вчителю з боку шкільної адміністрації, менеджерів освіти на міських і районних рівнях; удосконалити систему професійної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів німецької мови; підготувати рекомендації закладам вищої педагогічної освіти щодо реалізації креативного навчання німецької мови, вдосконалити систему роботи з обдарованою молоддю; використовувати в освітньому просторі України досвід Німеччини з організації дуальної форми навчання тощо.

На особистісному рівні – сприяти формуванню громадянської свідомості молодих українців задля збереження їхньої національної культурної ідентичності в умовах міжкультурного діалогу європейських народів; сприяти розвитку німецькомовної компетентності учнів на основі особистісно-орієнтованого підходу; застосовувати наявний в учнів досвід німецькомовного спілкування з метою формування емоційно-вольового ставлення до цінностей німецької і української культур; формувати в учнів звички і потреб опановувати мови впродовж життя.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено розв'язання проблеми узагальнення і використання позитивного історичного досвіду з організації німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, визначено тенденції і перспективи її випереджувального розвитку.

Результати здійсненого наукового пошуку свідчать про виконання поставлених завдань і є підставою для таких загальних висновків:

1. За результатами визначення й аналізу джерельної бази наукового пошуку (за критеріями: цінісно-смысловий потенціал, вид інформації) виокремлено такі групи джерел: *національні і зарубіжні законодавчі та нормативно-правові документи* (Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти і ратифіковані Україною галузеві документи з неї (2003 р.); закони України: «Про освіту» (1991 р.; 2017 р.); «Про засади державної мовної політики» (2012 р.); Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.); Концепція викладання іноземних мов в Україні (1996 р.); Концепція мовної освіти (2004 р.); Концепція державної мовної політики в Україні (2010 р.); Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1996 р.); «Зібрання постанов уряду України» (1991–1996 рр.); міжурядова Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина (1993 р.); «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України» (1996 р.); Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану міжнародних і всеукраїнських очно-заочних масових заходів з дітьми та учнівською молоддю» (2010 р.); Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.), Листи і Додатки до них Міністерства освіти і науки України); *документальні архівні матеріали з фондів* Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Вінницької області, Державного архіву Київської області; *джерела наукової інформації* (дисертації, автореферати, монографії, наукові статті тощо); *матеріали періодичних видань, навчальна та науково-методична література* (журнали і газети, навчально-методична література тощо); *Інтернет-ресурси* (сайти органів державної влади, електронні версії бібліографічних баз даних та друкованих видань тощо).

2. Обґрунтовано періодизацію розвитку німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття на основі критеріїв (гуманістична спрямованість німецькомовної освіти; дидактичне і методичне забезпечення особистісно орієнтованого характеру навчально-виховного процесу; демократичність управління німецькомовною освітою в Україні; зв'язок німецькомовної освіти з українською і німецькою культурами): І період (1991-1999 рр.) – культивування в освіті ідей гуманізації і гуманітаризації національної німецькомовної освіти на державному і регіональному рівнях (включення німецької мови до базового навчального плану, запровадження групової форми організації навчання та класів з поглибленим вивченням іноземних мов, фрагментарне використання методів диференційованого навчання тощо); ІІ період (2000-2009 рр.) – концептуалізація іншомовної освіти на основі Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, зародження практики особистісно орієнтованого німецькомовного навчання в загальноосвітніх школах України (оновлення змісту німецькомовної освіти згідно з загальноєвропейськими тенденціями її розвитку, започаткування вивчення в загальноосвітніх школах другої іноземної

мови; розширення практики використання диференційованого навчання та ігрових методів; III період (2010-2018 рр.) – подальший розвиток практики опанування учнями цінностями національної і німецької культур в євроінтеграційному вимірі в їх єдності й на особистісному рівні (формування в педагогів досвіду гуманної взаємодії з учнями на основі опанування цінностями культур українського і німецького народів; перетворення німецькомовної освіти в ефективний засіб реалізації державного освітнього курсу на багатомовність; поширення інноваційних форм і методів навчання комунікативного спрямування тощо).

3. Схарактеризовано зміст, організаційні форми і методи німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в досліджуваний період в аспекті моделювання її подальшого поступу. Відповідний зміст повинен містити знання цінностей німецькомовної освіти на рівні особистісних, сукупність компетентностей щодо специфічних цінностей культури земель Німеччини, самоцінні способи діяльності для опанування цінностями німецькомовної освіти, досвід емоційно-вольового ставлення до мови і культури німецького народу та досвід гуманної комунікації німецькою мовою; організаційні форми і методи німецькомовної освіти мають бути поставлені у відповідність з її особистісно-розвивальною освітньою парадигмою. Для пошуку шляхів і способів створення інноваційних технологій і методик викладання німецької мови необхідні спеціальні експериментальні майданчики.

Оновлений варіант змісту, форм і методів німецькомовного освітнього процесу повинен будуватися на кращому національному досвіді викладання німецької мови та враховувати потреби національної німецькомовної освіти в подальшому розвитку. Розроблена на основі методу моделювання прогностична модель розвитку німецькомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України є складною, відкритою і динамічною системою. Її структура містить цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, технологічно-методичний і результативний компоненти. Взаємодоповнюваність й взаємозв'язок яких забезпечує випереджувальний поступ німецькомовної освітньої галузі, спрямованість на діалог культур між українським і німецьким народами, формування в учнів німецькомовної компетентності й культури.

Механізм реалізації спроектованої моделі передбачає трансформацію закладів загальної середньої освіти України в комфортні для учнів особистісно-розвивальні освітні середовища з високими рівнями ресурсної забезпеченості діяльності, створення дорожньої карти дій менеджерів української освіти як суб'єктів реформування її німецькомовної складової.

4. Виявлено три групи тенденцій неперервного розвитку національної німецькомовної освіти до: фундаменталізації змісту навчання німецької мови в навчальних планах і програмах; оновлення методики викладання німецької мови; модернізації засобів іншомовної освіти.

Перша група тенденцій характеризує підвищення значення цінностей німецької культури; підвищення рівня варіативності підручників, посібників і навчальних комплексів; поглиблення інтеграції цінностей української й німецької культур; орієнтація цінностей змісту іншомовної освіти на

особистість; розширення змісту німецькомовної освіти за рахунок екологічної, громадянської, валеологічної і ринкової складових. Друга група тенденцій спрямована на оновлення методики вивчення німецької мови (зростання іншомовної комунікативної компетентності учня в системі інноваційних методів навчання; гуманізації методики вивчення німецької мови). Третя група тенденцій пов'язана з модернізацією засобів іншомовної освіти (розширення використання інформаційно-комунікативних технологій; підпорядкування засобів німецькомовної освіти ідеї діалогу німецької і української культур; поєднання засобів тестового й інших видів оцінювання навчальних досягнень учнів з німецької мови).

Зазначені групи тенденцій зумовлені закономірностями, принципами та динамікою розвитку національної системи освіти. Детерміновані культуро-освітніми й іншими потребами суспільства, вони знаходяться у відповідності зі стратегічною метою сучасної німецькомовної освіти в соціальному й особистісному аспектах, враховують потреби в примноженні кращих вітчизняних традицій вивчення німецької мови учнями, прямують до світової практики навчання іноземних мов.

Виявлені тенденції мають різні хронологічні та ціннісно-змістові характеристики, що насамперед пояснюється їх зв'язками з конкретними історичними змінами в політиці, економіці, науці, а головне – культурі та освіті України.

5. На основі результатів здійсненого дослідження обгрутовано пропозиції щодо розвитку німецькомовної освіти учнів у закладах загальної середньої освіти України на декількох рівнях: *загальнодержавному* – законодавче врегулювання мовної політики; розроблення проекту «Закону України про іншомовну освіту»; національного стандарту німецькомовної освіти; підготовка цільових програм забезпечення інноваційної діяльності вчителя німецької мови; надання можливостей для розвитку неформальної німецькомовної освіти молоді з урахуванням цінностей німецької і української етнокультур; *інституційному* – оновлення змісту німецькомовної освіти на міжкультурних і особистісно розвивальних засадах; розроблення інноваційних освітніх технологій і методик на гуманній особистісно-орієнтованій основі; забезпечення допомоги і методичної підтримки вчителю з боку шкільної адміністрації, менеджерів освіти на міських і районних рівнях; вдосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів німецької мови; підготовки рекомендацій закладам вищої педагогічної освіти щодо реалізації креативного навчання німецької мови, вдосконалення системи роботи з обдарованою молоддю; використання в освітньому просторі України досвіду Німеччини з організації дуальної форми навчання тощо; *особистісному* – формування громадянської свідомості молодих українців задля збереження їхньої національної культурної ідентичності в умовах міжкультурного діалогу європейських народів; сприяння розвитку німецькомовної компетентності учнів на основі особистісно-орієнтованого підходу; застосування наявного в учнів досвіду німецькомовного спілкування з метою формування емоційно-вольового

ставлення до цінностей німецької і української культур; формування в учнів звички і потреб опановувати мови впродовж життя.

Подальшого вивчення потребують такі проблеми, як: особливості співвідношення розвитку національної німецькомовної освіти в її формальній, неформальній і інформальній підсистемах; вплив результатів оновлення змісту і технологій підготовки вчителів німецької мови в педагогічних університетах України на якість німецькомовної освіти учнів закладів загальної середньої освіти; розкриття розвивальних можливостей творчої співпраці німецьких і українських учителів в оволодінні учнями цінностями іншомовної культури.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Бейліс, Н. (2016). Німецькомовна освіта в загальноосвітніх школах України: актуальність модернізації в контексті євроінтеграції; аспекти наукового дискурсу в історичній ретроспективі. *Естетика і етика педагогічної дії. Збірник наукових праць Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України*, 14, 21-31.

2. Бейліс, Н. (2017). Умови ефективності використання німецьких газет і журналів на уроках німецької мови в Україні. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. В В.М. Лабунець (Голов.ред.), 23, 215-220.

3. Бейліс, Н. (2018). Особливості використання технічних засобів навчання на уроках німецької мови в другій половині ХХ століття в Україні. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць Херсонського державного університету*, LXXXII, 9-13.

4. Бейліс, Н. (2018). Деструктивні фактори оволодіння учнями німецькою мовою в школах України в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. *Педагогічний альманах*. Херсон: «Херсонська академія неперервної освіти», 40, 9-13.

5. Бейліс, Н. (2019). Перспективи оновлення вивчення учнями змісту німецької мови на етнокультурному підґрунті. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*, 1, 275-279.

6. Бейліс, Н. (2019). Етнокультурний компонент у практиці вивчення німецької мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Збірник наукових праць Класичного приватного університету*. В А.В. Сущенко (Гол. ред.), 65, 98-101.

7. Бейліс, Н. (2019). Феномен німецькомовної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл України у вимірах культурологічних потреб суспільства. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ: «Гельветика», 71, 9-12.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження

8. Бейліс, Н. (2018). Використання технічних засобів навчання на уроках німецької мови в другій половині ХХ століття в Україні. У *Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття. Збірник матеріалів XV Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької, м. Київ, 6-7 грудня 2017 р.*, 1(13), 191-193, Київ: Талком.

9. Бейліс, Н. (2018). Деструктивні фактори психологічної готовності українських учнів при виборі німецької мови як носія іншомовної культури в Україні. У О. В. Бацилевої (Заг.ред.) *Актуальні проблеми психологічної теорії та практики. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Вінниця, 29 березня 2018 р.)*, 33-37, ТОВ «Нілан-ЛТД».

10. Бейліс, Н. (2018). Вивчення учнями німецької мови на етнокультурному підґрунті. У *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти). Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21-22 вересня 2018 року)*, 10-14, Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота».

11. Бейліс, Н. (2018). Етнокультурні компоненти уроку німецької мови. У *Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 28-29 вересня 2018 р.*, 9-11, Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

12. Бейліс, Н. (2018). Особистісно орієнтоване навчання у процесі викладання німецької мови. У *Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій. Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Слов'янськ, 4 – 5 жовтня 2018 р.)*, 127-131, Слов'янськ: Мінідрукарня «Папірус».

13. Бейліс, Н. (2019). Використання технічних засобів навчання на уроках німецької мови в другій половині ХХ століття в Україні. У *Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика. Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (18-19 січня 2019 р., м. Одеса)*, 6-9, Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки».

14. Бейліс, Н. (2019). Підручник як основний дидактичний засіб навчання німецької мови. У *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 1-2 лютого 2019 року)*, 41-44, Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології».

15. Бейліс, Н. (2019). Використання німецькомовної преси в якості додаткового навчального матеріалу розмовної практики на уроках німецької мови в загальноосвітніх школах України. У *Розвиток професіоналізму сучасного педагога в постнекласичній парадигмі. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 9 – 10 квітня 2019 р.*, 121-122, Черкаси.

16. Бейліс, Н. (2019). Тенденції до підвищення питомої ваги цінностей німецькомовної культури на уроках німецької мови. У *Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні.*

Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 23-24 серпня 2019 року), 82-84, Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота».

17. Бейліс, Н. (2019). Тенденція до підвищення рівня варіативності підручників і навчальних комплексів при вивченні німецької мови. У *Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 6-7 вересня 2019 року), 9-13, Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології».*

18. Бейліс, Н. (2019). Основні тенденції розвитку німецькомовної освіти в українській загальноосвітній школі. У *International scientific and practical conference «Psychology and pedagogy as sciences of formation and development of modern personality»: conference proceeding, December 27-28, 2019, 159-162, Wloclawek: Izdewniciba «Baltija Publishing».*

19. Бейліс, Н. (2019). Умови психологічної готовності оволодіння учнями німецькою мовою в загальноосвітніх школах України. У О. В. Бацилевої (Заг.ред.) *Досягнення сучасної психологічної науки та практики. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених з міжнародною участю (м. Вінниця, 28 березня 2019 р.), 36-40.*

20. Бейліс, Н. (2019). Поява навчально-методичних комплексів з німецької мови як основних дидактичних засобів навчання в загальноосвітній школі України. У *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2017–2018 рр. (16–17 травня 2019 р.), 48-50, Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса.*

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

21. Бейліс, Н. (2020). *Рекомендації щодо розвитку німецькомовної освіти України в закладах загальної середньої освіти: прогностичний і методичний аспекти.* Вінниця: «Вінницька міська друкарня». 51.

22. Бейліс, Н. (2020). *Методичне забезпечення викладання німецької мови в закладах загальної середньої освіти.* Вінниця: «Вінницька міська друкарня». 40.

23. Бейліс, Н. (2018). Становлення і розвиток дидактичних засад навчання німецької мови в Україні у другій половині ХХ століття. *Актуальні проблеми управління освітою і навчальними закладами. Збірник наукових праць Донецького національного університету імені Василя Стуса, 1, 68-75.*

АНОТАЦІЇ

Узгодити анотації з українською (враховуючи доповнення)

Бейліс Н. В. Розвиток німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століть. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки» – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

У дисертації здійснено розв'язання проблеми узагальнення і використання позитивного історичного досвіду з організації німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, визначено тенденції і перспективи її випереджувального розвитку.

На основі визначених критеріїв обґрунтовано періодизацію розвитку національної німецькомовної освіти з 1991 по 2018 роки; дається авторське визначення понять національної німецькомовної освіти та німецькомовної компетентності учня загальноосвітньої школи; охарактеризовано зміст, організаційні форми і методи німецькомовної освіти в досліджуваний період; розроблено прогностичну модель розвитку німецькомовної освіти учнів у закладах загальної середньої освіти України; визначено три групи тенденцій розвитку німецькомовної освіти (до фундаменталізації її змісту; до оновлення методики вивчення німецької мови; до модернізації засобів іншомовної освіти); окреслено цілісну сукупність перспектив розвитку національної німецькомовної освіти в аспектах: оновлення її змісту на етнокультурному підґрунті; гуманізації технологій і методик відповідної освітньої галузі; сформульовано рекомендації щодо використання результатів наукового пошуку на загальнодержавному, інституційному, особистісному рівнях.

Ключові слова: німецькомовна освіта, розвиток німецькомовної освіти, німецькомовна компетентність учня, періоди розвитку німецькомовної освіти, тенденції і перспективи розвитку німецькомовної освіти, прогностична модель розвитку німецькомовної освіти.

Бейлис Н. В. Развитие немецкоязычного образования в общеобразовательных школах Украины в конце ХХ – в начале ХХІ века. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – «Общая педагогика и история педагогики» – Донецкий национальный университет имени Василия Стуса, Винница, 2020.

В диссертации осуществлено решение проблемы обобщения и использования исторического положительного опыта по организации немецкоязычного образования в общеобразовательных школах Украины в конце ХХ – начале ХХІ века, определены тенденции и перспективы ее опережающего развития.

На основе определённых критериев обоснованно периодизацию развития национальной немецкоязычной образования с 1991 по 2018 годы; даётся авторское определение понятий национального немецкоязычного образования и немецкоязычной компетентности ученика общеобразовательной школы; охарактеризованы содержание, организационные формы и методы немецкоязычной образования в исследуемый период; разработано прогностическую модель развития немецкоязычного образования учащихся в учреждениях общего среднего образования Украины; определены три группы

тенденции развития немецкоязычного образования (к фундаментализации его содержания; к обновлению методики изучения немецкого языка, к модернизации средств иноязычного образования); очерчено целостную совокупность перспектив развития национального немецкоязычного образования в аспектах: обновления его содержания на этнокультурной основе; гуманизации технологий и методик соответствующей образовательной отрасли; сформулированы рекомендации по использованию результатов научного поиска на общегосударственном, институциональном, личностном уровнях.

Ключевые слова: немецкоязычное образование, развитие немецкоязычного образования, немецкоязычная компетентность ученика, периоды развития немецкоязычного образования, тенденции и перспективы развития немецкоязычного образования, прогностическая модель развития немецкоязычного образования.

Beilis N.V. Development of German-language education in secondary schools of Ukraine in the late XX - early XXI centuries. - Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences on a specialty 13.00.01 - "General pedagogics and history of pedagogics". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

The dissertation solves the problem of generalization and use of historical positive experience in the organization of German-language education in secondary schools of Ukraine in the late XX - early XXI century in determining the trends and prospects for its advanced development.

On the basis of the defined criteria the periodization of development of national German-language education from 1991 to 2018 is substantiated; the author's definition of the concepts of national German-language education and German-language competence of a secondary school student is given; the content, organizational forms and methods of German-language education in the studied period are characterized; the prognostic model of development of German-language education of pupils in establishments of general secondary education of Ukraine is developed; there are defined tree groups of tendencies of development of German-language education (to fundamentalization of its maintenance; to updating of a technique of studying of German; to modernization of means of foreign language education); an integral set of prospects for the development of national German-language education is outlined in the following aspects: updating its content on an ethnocultural basis; humanization of technologies and methods of the relevant educational field; formulated recommendations for the use of scientific research results at the national, institutional, personal levels.

Key words: German-language education, development of German-language education, German-language competence of a student, periods of development of German-language education, tendencies and prospects of development of German-language education, prognostic model of development of German-language education.